4-SHO‘BA ILMIY G‘OYALAR VA ZAMONAVIY YECHIMLAR
Nukus · 16.10.2026 • UDK 635.25

Bosh piyozning tanlangan istiqbolli navlar ichidan konkurs nav sinovi tashkil etish

Hayitbayev Doniyor Komiljon o‘g‘li q.x.f.f.d., assistenti · **To‘rayeva Gulzira Muzzafarovna** magistranti

Qoraqalpog‘iston qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti «Meva-sabzavot va polizchilik» kafedrasi

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/1610162

Iqtibos uchun: Hayitbayev Doniyor Komiljon o‘g‘li, To‘rayeva Gulzira Muzzafarovna. Bosh piyozning tanlangan istiqbolli navlar ichidan konkurs nav sinovi tashkil etish // Orolbo‘yi hududida suvdan foydalanish samaradorligi va sho‘rlanishning qishloq xo‘jaligi ekinlari hosildorligi hamda aholi hayot faoliyatiga ta’sirini monitoring va nazorat qilish uchun iqlimga chidamli innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Nukus, 2026. – B. 613–616. – DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/1610162

Annotatsiya. Qoraqalpog‘iston Respublikasining tuproq-iqlim sharoitida xorijiy davlatlardan keltirilgan bosh piyozning 32 tadan ortiq kolleksiyasining iqlimlashtirilganligi va qimmatli xo‘jalik belgilari o‘rganilganligi hamda aniqlanganligi maqolada yoritilgan.

Jumladan, tajriba natijalarida k-1 «Dermo», k-9 «Brown Beauty», k-194 «Nomsiz», k-10 «Kind Variety», k-12 «Pioneer 25013», k-13 «Canade maple», k-173 «Nomsiz», k-185 «Nomsiz», k-11 «Xalsedon», k-18 «Meteor», k-40 «Roket», k-43 «Spring Onion», k-44 «Grandina», k-170 «Nomsiz», k-120 «Nomsiz», k-50 «Super Bear», k-75 «Prince-33», k-153 «Qizil piyoz», k-128 «Kizil sak», k-85 «K-3», k-81 «K-11», k-83 «K-12» va k-80 «K-13» nav namunalari ertapisharligi bilan ajraldi.

Kalit so‘zlar: nav, namuna, tizma, duragay, bosh piyoz, hosildorlik, ertapishar, nav namunalari, barg, barg yuzasi, bosh piyoz vazni.

Kirish

Bosh piyozni kolleksiya nav namunalarining qimmatli xo‘jalik belgilari bo‘yicha o‘rganishlar natijasida Koreyadan keltirilgan k-58 «K-3» nav namunasidan yakka tanlash asosida mos ravishda L-2 liniya ajratib olinib, qimmatli xo‘jalik belgilari bo‘yicha o‘rganildi. Seleksiyaning yakka tanlov usulida ishlar doimiy ravishda olib borildi. Natijada bosh piyoz ekinining yangi ertapishar, hosildor, sifatli hosil miqdori yuqori bo‘lgan navi yaratildi.

Ushbu L-2 liniya ustida nav tanlov sinovi olib borildi. Yangi navni sinovdan o‘tkazish uchun Qishloq xo‘jaligi ekinlari nav sinash markaziga «Qizil nur» nomi bilan topshirildi va bu ekin sinovga topshirilgan yili (2022-y.) Davlat reestriga kiritilgan «Kaba-132» navi bilan bir-biriga taqqoslanib sinaldi.

Sinovdan o‘tayotgan navlar ertagi muddatda (10-mart) ochiq dalaga urug‘idan ekildi.

Bosh piyoz ertapisharlik belgisi bo‘yicha o‘rganilganda Davlat reestriga kiritilgan bosh piyozning «Kaba-132» naviga nisbatan yangi yaratilgan «Qizil nur» navini 2022-2023-yillarda bir-biriga taqqoslab sinovlardan o‘tkazilgan fenologik kuzatishlar natijasida nihollarning unib chiqishi o‘rtacha standart Kaba-132 navda 8-kunda 10 %, 14-kunda 75 % tashkil etgan bo‘lsa, yangi yaratilgan Qizil nur navida o‘rtacha nihollar 6-kunda 10%, 12-kunda 75% tashkil etdi hamda 10 va 75% unib chiqishda 2 kunga erta unib chiqqani kuzatildi. Bu natija, o‘z navbatida, o‘simliklarda fenologik jarayonlarning tez boshlanishiga zamin bo‘ldi.

Standart Kaba-132 navida nihollarining birinchi chinbargi 20 kunda, yangi Qizil nur navida esa 17 kunda shakllandi. Ko‘chatlardagi 4 chinbarg standart Kaba-132 navida 25 kunda, yangi Qizil nur navida 22 kunda hosil bo‘ldi.

Dehqonlarimiz tomonidan ko‘p yillardan buyon yetishtirib kelinayotgan standart Kaba-132 navida bosh piyozining shakllana boshlashiga 85 kun kerak bo‘ldi, yangi yaratilgan Qizil nur navida

bosh piyozining shakllana boshlashiga 70 kun yetarli bo‘ldi. Bu esa andoza Kaba-132 navidan Qizil nur navining bosh piyozini shakllantirishi 15 kun erta sodir bo‘ldi.

Yangi yaratilgan Qizil nur navida fenologik kuzatuvlar olib borilganda urug‘ ekilgan kundan barglarining sarg‘aya boshlashigacha 100 kun kerak bo‘ldi. Standart Kaba-132 navga esa 130 kun yetarli bo‘ldi. Ko‘rinib turibdiki, yangi Qizil nur navida urug‘ ekilgan kundan barglarining sarg‘aya boshlashigacha standart navga nisbatan 30 kun oldin sodir bo‘ldi.

1-jadval. Bosh piyozning yangi Qizil nur va standart Kaba-132 navlarining fenologik ko‘rsatkichlari (2022-2023 y.)

Nav nomi	Urug‘lar unib chiqishi, kun		Birinchi chinbarg paydo bo‘lish, kun	4-5 ta barg paydo bo‘lish, kun	Bosh piyozning shakllana boshlashi, kun	Urug‘ ekilgandan, barglarining sarg‘aya boshlashi, kun	O‘suv davri, kun
	10 %	75 %					
Kaba-132, St.	8	14	20	25	85	130	155
Qizil nur	6	12	17	22	70	100	120

Tadqiqotlarimizda bosh piyozning standart sifatida qatnashayotgan Kaba-132 navining o‘suv davri 155 kunni tashkil etgan bo‘lsa, yangi yaratilgan Qizil nur navining o‘suv davri 120 kun bo‘lganligi kuzatildi. Bu esa standart navdan 35 kunga erta yetilganligi va ertapisharligi aniqlandi.

Bosh piyozning hosildorlik va sifatli hosil miqdori belgisi bo‘yicha o‘rganilganda

Respublikamizda ko‘p yillar davomida dehqonlarimiz tomonidan yetishtiriladigan va Davlat reestriga kiritilgan bosh piyozning «Kaba-132» naviga nisbatan konkurs nav sinovida yangi «Qizil nur» navining bosh piyoz vazni, hosildorlik ko‘rsatkichlari va sifatli hosil miqdorlari solishtirib o‘rganildi (7-jadval).

Standart Kaba-132 navining bosh piyoz og‘irligi 120 g ni tashkil etgan bo‘lsa, yangi yaratilgan Qizil nur navida bu ko‘rsatkich 160 g bo‘lib standart Kaba-132 navidan 40 g ga yoki 133,3 foizga og‘irligi namoyon bo‘ldi.

2-jadval. Konkurs nav sinovida ekilgan bosh piyozning hosildorlik va sifat ko‘rsatkichlari (2022-2023 y.)

Namuna nomi	Bosh piyoz vazni, g	Standartga nisbatan qo‘shimcha		Umumiy hosildorligi, t/ga	Standartga nisbatan qo‘shimcha		Sifatli hosildorligi, %
		g	%		t/ga	%	
Kaba-132, st.	120	-	100	35	-	100	90
Qizil nur	160	40	133,3	45,7	10,7	130,5	95

Umumiy hosildorligi bo‘yicha Qizil nur navida aniqlanganda standart Kaba-132 navidan sezilarli darajada yuqori va ishonchli hosil to‘plab yuqori hosildorligini ko‘rsatdi.

Bosh piyozning rayonlashtirilgan Kaba-132 navidan 35 t/ga umumiy hosil olingan bo‘lsa, Qizil nur navidan esa 45,7 t/ga umumiy hosil olindi, standart navga nisbatan 10,7 t/ga yoki 130,5 foizga yuqori hosil olindi.

Bosh piyozning kolleksiyasini o‘rganish va yangi navini yaratish bo‘yicha olib borilgan tajribalarimizda yangi yaratilgan Qizil nur (95%) navining yetishtirilgan hosilining tovarbop mahsuloti standart Kaba-132 (90%) navidan 5 foizga yuqori to‘plaganligi namoyon bo‘ldi.

Bosh piyozning «Qizil nur» navining dastlabki manbalar bilan asosiy qimmatli xo‘jalik belgilarining farqliligi aniqlanganda, bosh piyozning shakllana boshlashiga Koreyaning k-85 «K-3» nav namunasida 76 kun bo‘lgan bo‘lsa, «Qizil nur» navda esa 70 kun bo‘lib, 6 kunga qisqarganligi kuzatildi (3-jadval).

Bundan tashqari, urug‘ ekilgandan barglarining sarg‘aya boshlashigacha k-85 «K-3» nav namunasida 107 kun bo‘lgan bo‘lsa, Qizil nur navda 100 kunga qisqarganligi hamda o‘suv davri k-85 «K-3» nav namunasida 125 kun davom etgan bo‘lsa, yangi Qizil nur navida 120 kunga qisqarganligi yoki 5 kunga ertapisharligi aniqlandi.

3-jadval. Bosh piyozning «Qizil nur» navining dastlabki manbalar bilan asosiy qimmatli xo‘jalik belgilarining farqliligi

Morfobiologik ko‘rsatkichlar	**Birlik**	**Nav va namunalar**	
		Koreyaning k-85 «K-3» namunasi	**«Qizil nur» navi**
Bosh piyozning shakllana boshlashi, kun	kun	76	70
Urug‘ ekilgandan, barglarining sarg‘aya boshlashi, kun	kun	107	100
O‘suv davri, kun	kun	125	120
Bosh piyoz vazni, g	g	145	160
Umumiy hosildorligi	t/ga	43,2	45,7
Sifatli hosildorligi	%	93	95

Bosh piyozning vazni bo‘yicha ham dastlabki k-85 «K-3» nav namunasidan yangi yaratilgan Qizil nur navida bosh piyoz vazni og‘ir ekanligi kuzatildi. Jumladan, Qizil nur navida bosh piyoz vazni 160 g bo‘lgan bo‘lsa, dastlabki k-85 «K-3» nav namunasida 145 g bo‘lganligi va yillar davomida yangi navning navdorligini oshirish natijasida 15 g ga o‘zgarganligi kuzatildi.

Umumiy hosildorlik ham uzviy bog‘liqlikda dastlabki k-85 «K-3» nav namunasidan yangi Qizil nur navining umumiy hosili 2,5 t/ga yoki 5,7 foizga oshganligi namoyon bo‘ldi.

Hamda tovarbop hosil miqdorini aniqlash bo‘yicha kuzatuvlar natijasida yangi yaratilgan Qizil nur navi dastlabki Koreyaning k-85 «K-3» kolleksiya nav namunasidan 2 foizga sifatli yuqori mahsulot to‘plaganligi aniqlandi.

Seleksiya yutug‘i bosh piyozning «Qizil nur» navining qisqacha tavsifi

Bosh piyoz (Allium cepa L.)ning Qizil nur navi ertapishar navi. Analitik seleksiya usulidan foydalangan holda jahon kolleksiyasi nav namunalaridan ajratib olingan namunadan yakka tanlash orqali yaratilgan.

Ekish muddatlari: Turli ekish muddatlarida (erta bahorda – fevral oxiri martning boshlarida; yoz-kuzda -avgust-sentabrda) ochiq dalaga ko‘chatidan yoki urug‘idan ekib yetishtirish tavsiya

qilinadi. Bosh piyoz og‘irligi 140-160 g, hosildorligi urug‘idan ekilganda 45-50 t/ga, tayyor ko‘chatidan ekib yetishtirilganda 75-85 t/ga, o‘rtacha o‘suv davri 120-130 kun.



1-rasm. Bosh piyozning jahon kolleksiyasida qimmatli xo‘jalik belgilari bo‘yicha tanlovlar o‘tkazish.

O‘simlik tipi piyozlilar, ko‘chat balandligi 37-40 sm, barg yuzasining shakli naysimon, barg rangi momiqsimon qoplamli yashil, barg yuzasi silliq. Bosh piyozning shakli yumoloq, biroz keng teskari-tuxumsimon, bosh piyozning ko‘ndalang kesim shakli yumoloq, bosh piyozning g‘ovakligi mavjud emas, bosh piyozning rangi to‘q jigarrang qizil.

Xulosalar

Yangi yaratilgan «Qizil nur» nav ustida konkurs nav sinovlari olib borish natijasida o‘suv davri bo‘yicha standart «Kaba-132» navga nisbatan 35 kunga qisqa ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, ushbu yangi navda ertapisharlik xususiyati ham kuzatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Пивоваров В.Ф., Конанков П. Ф., Никулшин В.П. Значение овощей как продуктов питания. Овощи – новинки на вашем столе. // Москва ВНИИССОК, 1995 – С. 8-33.
2. Пивоваров, В.Ф. Ершов, И.И., Агафонов, А.Ф. Луковые культуры // М., 2001 – С.210.
3. Azimov B.J., Azimov B.B. «Sabzavotchilik, polizchilik va kartoshkachilikda tajribalar o‘tkazish metodikasi».-T. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002 y, 180-198 B.
4. Белик В.Ф. Методика опытного дела в овощеводстве и бахчеводстве. // М.: Колос, 1992 – С.34.
5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. // М., «Колос». 1973.